

*Vandervelde zag de stad als een wezen dat op een niets ontziende wijze het platteland in zijn greep nam.
Foto: weide met koeien te Herfelingen (L. Bertrand, Histoire de la Coopération en Belgique)*

Les Villes Tentaculaires

De socialistische propaganda in de Vlaamse rand rond Brussel vóór 1914

Bart De Nil, Amsab

In 1899 hield Emile Vandervelde, op uitnodiging van een groep Parijse studenten, een toespraak met als titel 'Les Villes Tentaculaires', ontleend aan een gedicht van Emile Verhaeren. Vandervelde zag de stad als een wezen dat op een ongevoelige, niets ontziende wijze, het platteland in zijn greep nam. Maar de stad bracht ook de revolutionaire krachten voort die voor sociale gelijkheid zouden zorgen, kortom voor het socialisme. In een utopische toekomstvisie voorzag Vandervelde dat het landbouw- en industrieproletariaat broederlijk zou samensmelten⁽¹⁾. Hij bleek echter zijn wensen voor waar te nemen. Want in tegenstelling met de sociaal-economische ontwikkelingen van die tijd, waarin inderdaad de stad een steeds grotere greep kreeg op het leven op het platteland, bleek de socialistische arbeidersbeweging maar over korte 'tentakels' te beschikken. Al hun pogingen ten spijt wisten de socialisten, buiten de geürbaniseerde en industriële regio's van het land, slechts sporadisch het klerikale cordon op het platteland te doorbreken. De factoren die dit verhinderden zijn ons genoegzaam bekend: de mentaliteit van de landbouwers, het virulente anti-socialisme, de klerikale alternatieven op het gebied van de organisatie van landbouwers enz. Deze bijdrage heeft de bedoeling de specifieke situatie te schetsen van het arrondissement Brussel, waar de Brusselse federatie van de BWP geen poging onverlet liet om door te dringen in het landelijk gebied rond de Brusselse agglomeratie. De Brusselse socialisten namen hierin enigszins een aparte positie in omdat zij, los van externe factoren, ook af te rekenen hadden met een interne rem op de verspreiding van het socialisme op 'den buiten'. De landelijke periferie rond Brussel was immers eentalig Vlaams terwijl de Brusselse socialistische beweging 'geregeerd' werd door Franstalige voormannen.

Golven van propaganda

De Brusselse socialisten refereerden steevast aan de landelijke delen van hun arrondissement als aan de 'buitengemeenten' of -minder vleiend - de 'zwarte kantons'. Hiermee werd heel het arrondissement buiten het Brusselse gewest (het huidige arron-

dissement Halle-Vilvoorde) aangeduid, hoewel er sociaal-economisch beduidende verschillen waren. Zo is er in het zuiden de Zennevallei, die al tijdens het midden van de negentiende eeuw een industrialiserende langs het kanaal Willebroek-Charleroi, en in het noordoosten de Vilvoordse regio met de semi-industriële gemeenten

Vilvoorde, Machelen en Zaventem, waar na de Eerste Wereldoorlog, grotendeels tengevolge van de democratisering van het stemrecht, enkele sterke socialistische burchten ontstonden. De hoofdzakelijk rurale kantons Lennik, Asse en Wolverteem waren gesitueerd in het westen van het arrondissement. Een gezamenlijk kenmerk van de buitengemeenten was hun eentalig Vlaams karakter. Daarom zal ik het verder hebben over de Vlaamse rand of de periferie rond Brussel.

Bij haar oprichting in 1885 was de Brusselse federatie van de BWP hoofdzakelijk een verzameling van socialistische syndicaten en werkersbonden die in Brussel en haar randgemeenten waren opgericht⁽²⁾. Gezien de minoritaire positie van de Brusselse arbeidersbeweging in deze embryonale fase was haar werkterrein logischerwijs beperkt tot de agglomeratie. Een uitzondering was Vilvoorde, waar reeds in 1880 een sectie van de 'Cercles Réunis' werd opgericht en sinds 1885 door Brusselse en Gentse socialisten (onder wie Edward Anseele) meetings werden gehouden met de oprichting van een werkersbond (1886) tot gevolg⁽³⁾. Voor het overige werd de propaganda in de Vlaamse rand in de eerste plaats overgelaten aan propagandisten uit Gent en Antwerpen die, in afspraak met Brussel, de Vlaamse provincies en een deel van Brabant voor hun rekening namen⁽⁴⁾. Ook bij de voorbereiding van de propaganda voor het Algemeen Stemrecht in 1886 werd, tijdens een congres in De Zwaan te Brussel, besloten dat Gent, Antwerpen en de Vlaamsche Socialistische Sectie van Brussel belast zouden worden met de propaganda in "Vlaamsch-België"⁽⁵⁾.

De aandacht van Brussel voor wat zich buiten de agglomeratie afspeelde beperkte zich tot stellingnames over de landbouw, vooral

dan na de verschijning, begin 1887, van Emile Zola's roman *La Terre*. Een boek dat volgens de socialisten een synthese was van het leed van de landarbeider. Maar meer dan tot enkele discours in de pers over het 'veldproletariaat' kwam het niet: "*Il faut que notre parti ouvrier aille aux ouvriers de la terre, à ces petits cultivateurs malheureux, à ces misérables prolétaires de l'industrie agricole: il faut qu'il leur dise comme à tous les autres souffrants que leur place est dans nos rangs, et que seul le socialisme peut les arracher au cruel servage qu'ils subissent*"⁽⁶⁾.

De campagnes van de Brusselse federatie op het platteland kwamen pas goed op gang tijdens het jaar 1891, met de organisatie van meetings in de directe omgeving van de Brusselse agglomeratie. Hierbij werd vooral een beroep gedaan op de Vlaamsche Propagandaclub die er elke zondag naartoe trok "*om het goede woord te verspreiden*"⁽⁷⁾. De propagandaclub was in oorsprong opgericht als de politieke afdeling van de socialistische Vlamingen in de hoofdstad. Maar bij gebrek aan Nederlandstalige propagandisten werd hij een instrument voor de propaganda naar de Vlaamse buitenlanden toe. Vermits de propagandaclub te beperkt was in zijn mogelijkheden moest hij de Gentse socialisten om bijstand vragen⁽⁸⁾.

Electoraal en organisatorisch stelde het socialisme in de Vlaamse rand niets voor. Er waren alleen lokale werkersbonden in Machelen, Zuun en Zaventem. Na de wetgevende verkiezingen van 1892, waarbij de Brusselse federatie ongeveer 40.000 stemmen behaalde, voornamelijk afkomstig uit de stad en haar voorsteden, organiseerde ze een eerste propagandacampagne⁽⁹⁾, vooral bedoeld voor de industriearbeiders in de Zennevallei en het Vilvoordse. Deze eerste, zij het bescheiden propagandagolf resulteerde in de (her)oprichting van wer-

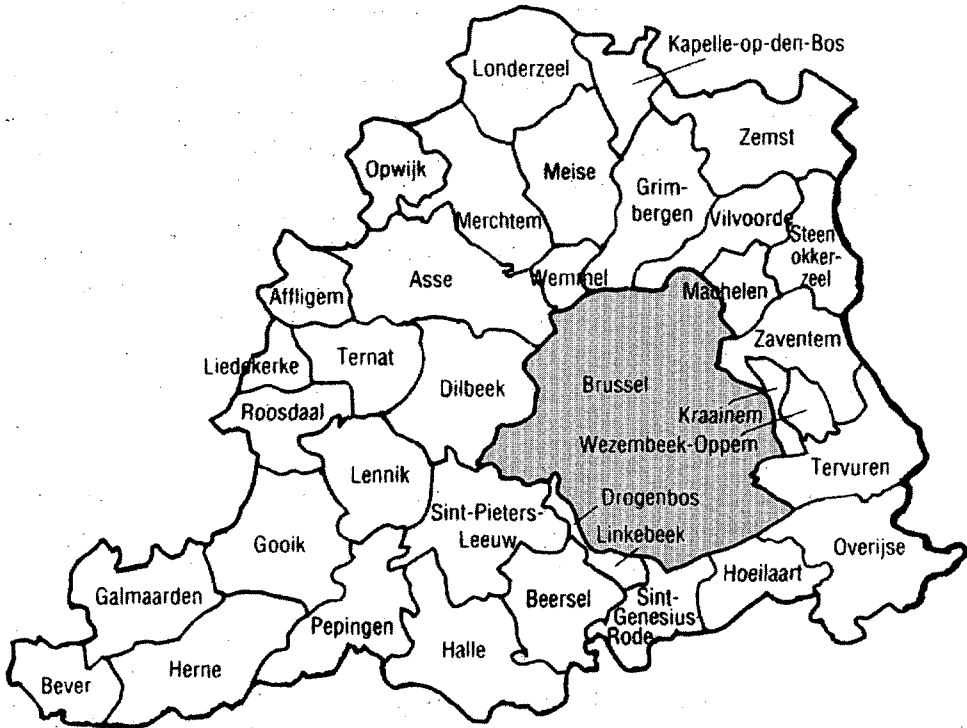
kersbonden, onder meer in Zaventem, Diegem, Ruisbroek, Buizingen, Sint-Genesius-Rode, Linkebeek en Hoeilaart. Die propagandamachine viel echter stil en midden 1893 vroeg men zich binnen de Brusselse federatie af waarom de Vlaamse Propagandaclub, die voorheen zo actief was "nu zo rustig aan het slapen is"⁽¹⁰⁾. Er moest dringend een meer permanente vorm van propaganda komen, zo blijkt uit een algemene vergadering van de Brusselse federatie in dat jaar, waarop ook werd beslist Vlaamse sprekers te vormen⁽¹¹⁾. Daartoe werd de Vlaamse Sprekersschool opgericht waar de propagandisten in spe les kregen over het partij- en landbouwprogramma van Louis Bertrand. Een belangrijk gegeven is dat de propaganda gesystematiseerd werd: de werkersbonden van de voorsteden van Brussel (onder meer Anderlecht en Molenbeek) werden ingeschakeld om elke zondag de socialistische pers te gaan verspreiden op het platteland. Met de verkiezingen van 1892 in het verschieft ondernamen de Brusselse militanten, onder druk van de nieuwe kieswet, nu ook steeds meer propagandatochten in de kantons Lennik, Asse en Wolvenstem. Die inspanningen waren maar een voorbode van deze voor de wetgevende verkiezingen van juni 1896, waarbij alle registers opengetrokken werden om een doorbraak te forceren in de Vlaamse rand. In de maanden die voorafgingen aan de verkiezingen van '96 werden niet minder dan 130 meetings gehouden. Daarbij kwamen nog de propagandatochten van de verschillende werkersbonden van het Brusselse gewest die, net zoals de socialistische wielrijders, in groep de dorpen bestormden met socialistische druksels. De Brusselse federatie kreeg ook steun van de Vlaamse federaties. De socialisten van Aalst, Geraardsbergen en

Ninove voerden campagne in de gemeenten van het arrondissement dat aan hun gewest paalde⁽¹²⁾. De grootste inspanningen kwamen vanuit Gent, waar 400 propagandisten met 50.000 pamfletten en brochures werden ingezet om de Brusselaars te helpen⁽¹³⁾. Zij concentreerden zich op het kanton Asse waar ze, georganiseerd in colonnes, de gemeenten afliepen om brochures en pamfletten uit te delen of hun sprekers bij te staan tijdens de meetings. Op één zondag konden in deze 'hit and run'-stijl zestien gemeenten worden bezocht⁽¹⁴⁾. Om de propaganda te bekostigen werden in verschillende Gentse wijkclubs spaarkassen opgericht. Al die inspanningen deden de verslaggever van de Brusselse federatie ietwat triomfalistisch besluiten: "*Encore un bon coup d'épaule, compagnons, et l'arrondissement de Bruxelles sera dans le mois de juillet à nous*"⁽¹⁵⁾. De propagandagolf van 1896 zorgde ogenschijnlijk op organisatorisch vlak voor een doorbraak van het socialisme rond Vilvoorde en in de Zennevallei. Werkersbonden werden (her)opgericht in Diegem, Lembeek, Bellingen, Hoeilaart, Huizingen, Kraainem, Lot, Ruisbroek en Borcht. Maar ondanks dit alles gaven de verkiezingen van 1896 niet het verhoopte resultaat en van een definitieve doorbraak in de Vlaamse rand was al helemaal geen sprake. Verschillende werkersbonden die in 1896 werden opgericht bleken te zwak om zonder de aanhoudende steun vanuit Brussel te overleven.

Men moet 'den buiten' kennen

De intensifiëring van de propaganda moet gekaderd worden in de toegenomen aandacht van de BWP voor de landbouwersproblematiek⁽¹⁶⁾. Bij haar oprichting in 1885

Arrondissement HALLE-VILVOORDE

 Brussels Gewest

De 'buitengemeenten' van Brussel, het huidige arrondissement Halle-Vilvoorde

waren de statuten volledig afgestemd op het fabrieksproletariaat en was er van een agrarisch programma helemaal geen sprake. Maar de socialistische arbeidersbeweging begon in te zien dat het achter zich scharen van de stedelijke industriearbeiders niet volstond om de klerikale meerderheid te breken. Vanaf 1892 begon ze zich te beraden over het opstellen van een landbouwprogramma. Ondanks de discussies over het collectivisme en het vrijhandelsstandpunt die diametraal stonden tegenover de situatie van de kleine pachters, de grootste groep binnen de in de landbouw actieve bevolking, werd er tijdens het congres van maart 1894 te Quaregnon een landbouwprogramma in het fameuze Charter van Quaregnon - zowat de stenen tafels van de Belgische sociaal-democratie - opgenomen. In 1893 echter werden de socialisten wakker geschud door de invoering van het algemeen meervoudig stemrecht; door het ontbreken van een evenredige vertegenwoordiging werd daardoor immers de katholieke hegemonie (vooral in Vlaanderen) bevestigd. Vermits elke stem telde organiseerden de socialisten propagandaoffensieven op het platteland, verschillende brochures verschenen en in juli 1894 lanceerde de BWP twee weekbladen gericht aan de landbouwers, met name *Le Laboureur* en *De Landbouwer*.

Maar de opeenvolgende verkiezingen toonden aan dat de BWP een stedelijke arbeiderspartij was en bleef en dat de socialistische propagandatechnieken naar de landbouwers toe gefaald hadden. Als één van de voornaamste pijnpunten werd de onbekendheid met het platteland aangehaald. De propagandisten voerden er hetzelfde discours als dat waarmee ze industriearbeiders probeerden te overtuigen: hun argumenten

beperkten zich tot de bekommernissen van de industriearbeiders en het verwoorden van algemene partijstandpunten zoals het algemeen stemrecht en de militiewet.

Op het congres van de Tweede Internationale te Londen in september 1896, stelde de Brusselse federatie, op initiatief van Vandervelde, voor om via enquêtes informatie te verzamelen over de landelijke samenleving⁽¹⁷⁾. Het initiatief van Vandervelde was niet nieuw; in augustus 1892 hadden de Franse socialisten van Jules Guesde een grootscheepse landbouwenquête gehouden met het oog op hun congres van Marseille (16 september 1892) waar een landbouwprogramma zou worden opgesteld. De enquête gaf een inzicht in de reële toestand op het platteland want: "*Les militants du parti ouvrier socialiste français ont compris aujourd'hui que la conquête des centres industriels ne suffit point pour mener à bonne fin l'oeuvre de transformation sociale qui s'annonce parmi tous les peuples*"⁽¹⁸⁾. Na het congres van Londen begon de Brusselse federatie vragenlijsten te sturen naar verschillende landelijke gemeenten van het arrondissement⁽¹⁹⁾. De resultaten werden in *Le Peuple* gepubliceerd tussen 1896 en 1898, in een reeks monografieën.

Het landbouwvraagstuk kende zijn hoogtepunt in 1897, op het partijcongres van de BWP van 18 en 19 april, waar de socialistische propaganda op het platteland op de agenda stond. Daarop werden twee socialistische landbouwcongressen georganiseerd, één in Nijvel op 8 augustus 1897, een tweede in Borgworm op 17 december 1897. Op het congres van Nijvel was de centrale vraag hoe men de landbouwers zou organiseren. Sommigen speelden met het idee om het 'veldproletariaat' syndicaal te organiseren. Nu kon men in semi-industriële gemeenten wel een werkersbond of een syn-

dicaat oprichten, maar landbouwerssyndicaten oprichten leek volgens de Brusselse socialisten enkel mogelijk in regio's waar dezelfde gewassen geteeld werden. Onder impuls van Victor Serwy, de godfather van de socialistische coöperatieën in België, en met het succes van de katholieke landelijke coöperatieën voor ogen, opteerde de BWP voor de stichting van socialistische landbouwcoöperatieën⁽²⁰⁾. Op het congres van Nijvel werd dan ook beslist dat de melkcoöperatie het meest aangewezen type van landbouwcoöperatie was zowel door het "betrekkelijk gemak der inrichting als door de geldbronnen welke zij afwerpt"⁽²¹⁾.

De Brusselse federatie had echter niet gewacht op het officiële partijstandpunt aangaande de oprichting van een landbouwcoöperatie. Reeds begin dat jaar was ze aan de voorbereidingen begonnen om een melkerij op te richten in het landelijke en volledig klerikale kanton Lennik. Het idee om langs de coöperatieve weg een doorbraak op het platteland te forceren sluimerde trouwens al jaren. In *Le Peuple* van 1889 lezen we al: "*Il y a deux ans nous disions à une assemblée de la coopérative de Bruxelles qu'elle devait chercher à traiter directement avec les cultivateurs pour le beurre, les oeufs, le lait et d'autres choses encore. Les coopératives agricoles faciliteront le réalisation de cette idée et permettront à la démocratie socialiste d'être en rapport avec les agriculteurs et de les rallier au mouvement ouvrier*"⁽²²⁾. Er stonden ook geregeld berichten te lezen over het succes van samenwerkende melkerijen in binnen- en buitenland. Het is echter pas na de tegenvallende verkiezingen van 1896 dat zich steeds meer de vraag opdrong hoe men op een efficiënte en permanente manier het platteland kon bewerken. In oktober 1896 werd een congres ingericht met afgevaar-

digden van de werkersbonden uit de kantons Halle, Vilvoorde en Ukkel. Op de dagorde stonden verschillende voorstellen met aan het eind enkele concrete eisen van de propagandisten. Naast de vraag om een Vlaams dagblad voor het arrondissement, een reiskas voor propagandisten en de aanduiding van kantonale propagandisten werd er bij het Volkshuis op aangedrongen om de mogelijkheid tot het oprichten van een melkcoöperatieve te onderzoeken⁽²³⁾.

Dit laatste voorstel werd begin 1897 aangevaard op het congres van de Brusselse federatie⁽²⁴⁾. Onder leiding van zijn kopstukken, Frans Elbers, Romain Van Loo en Victor Serwy, zocht het Volkshuis naar een goede lokatie in het zuidwesten van het arrondissement, waar de landbouw zich toespitste op de veeteelt en waar al verscheidene melkerijen bestonden. De keuze viel op Herfelingen, een dorp zo'n 25 km ten zuidwesten van Brussel. Omdat Herfelingen deel had uitgemaakt van de enquête van 1897 waren de beheerders van het Volkshuis goed op de hoogte van de socio-economische situatie ter plaatse⁽²⁵⁾. Er bestond nog geen concurrerende instelling hoewel er, volgens de enquête, in de omringende gemeenten Kester en Heikruis boerenbonden actief waren, opgericht om tegen de beste marktprijzen veevoerders aan te kopen. Ook politiek bleek Herfelingen een goede keuze. De katholieken hadden er sinds 1890 wel een absolute meerderheid maar er bestond een niet onbelangrijke liberale oppositie. Indien de socialisten er zouden opkomen met een aparte lijst zou deze volgens de enquête 150 stemmen behalen.

De moeilijkste taak was de boeren ertoe overhalen zich in te schrijven in een socialistische maatschappij. In *L'Avenir social* (1900) geeft Victor Serwy het relaas van de

oprichting van de melkerij waarbij het noodzakelijk was om boeren te vinden die melk wilden leveren. Hij herinnert zich de eerste samenkomst in een plaatselijke herberg, waarbij een tiental boeren aanwezig waren: *"Ils écoutèrent, méfiants. N'avaient-ils pas entendu répéter chaque dimanche, ne lisaient-ils pas chaque jour dans les petits journaux réactionnaires que les socialistes en voulaient à leur lopin de terre, à leurs vaches, à leurs ferme, qu'ils étaient les ennemis de la famille et de la propriété?"*⁽²⁶⁾ Na vele samenkomsten en ondanks de tegencampagnes van de plaatselijke clerus waren er toch enkele boeren bereid om in het project te stappen. Maar pas toen Camille Standaert het geld *"en écus neufs et sonnants"* van de eerste inschrijvingen van het Volkshuis op de tafel van de herberg wierp schreven de eerste boeren zich in. Daarmee werd de eerste socialistische landbouwcoöperatieve in België opgericht. Het startkapitaal van zo'n 4000 fr. werd bijna volledig opgehoest door het Volkshuis, dat ook de hele melk- en botervoorraad opkocht. Twee derden van de aandelen waren in handen van het Volkshuis, één derde van zo'n 20 boeren die melk zouden leveren⁽²⁷⁾. In maart 1898 werd de coöperatieve melkerij, onder de naam De Goede Boter, *"door en voor"* het Volkshuis in werking gesteld. Vanzelfsprekend was de socialistische pers vol lof over dit huzarenstukje⁽²⁸⁾.

De euforie werd vlug getemperd door de onmiddellijke problemen waarmee de coöperatieve af te rekenen had. De clerus stimuleerde de oprichting van concurrerende melkerijen in al de omliggende gemeenten waardoor het aantal 'rode koeien' verminderde. Daarbij kwamen distributie- en kwaliteitsproblemen, waardoor de melkerij reeds na enkele maanden productie genoodzaakt was om haar werkzaamheden

voor een tijd te staken⁽²⁹⁾. Bij de hervatting van de productie, eind 1898, had het Volkshuis een systeem bedacht waarbij coöperateurs op voorhand een bestelformulier moesten inleveren bij één van zijn bijhuizen, waarna de bestelde melk of boter werd meegegeven met de broodbezorgers⁽³⁰⁾.

De Brusselse federatie deed er alles aan om de melkerij te ondersteunen. Geregeld werd in de pers de loftrumpet gestoken over de melk uit Herfelingen en aan de leden in de Brusselse agglomeratie werd gevraagd om hun *"vrouwen, moeders, zusters"* aan te sporen melk af te nemen van het Volkshuis⁽³¹⁾. In 1899 bracht de harmonie van het Brusselse Volkshuis een bezoek aan de melkerij waarvoor een speciale trein werd ingelegd om de 200 deelnemers te vervoeren. Op de tonen van de Marseillaise stapte het bonte gezelschap naar de melkerij om daarna in het dorp propaganda te voeren⁽³²⁾. Later, in 1904, werden de Brusselse socialistische massa's gemobiliseerd om een opvoering van Cyriel Buysse's *Gezin van Paemel* bij te wonen⁽³³⁾.

Ondanks het feit dat Herfelingen een structurele uitvalsbasis voor de propaganda was bleef de politieke en syndicale doorbraak in de 'zwarte kantons' ver achter op de verwachtingen. Hoewel er in het zog van de melkerij een fanfare (1903) en een zangkoor (1905) werden opgericht, droegen deze niet bij tot de permanente inplanting van het socialisme. De socialistische verenigingen ter plaatse steunden vooral op de pendelarbeiders die in de mijnstreek van Le Centre of de steengroeven van Quenast gingen werken. De socialistische fanfare De Veldbloem kon haar repetities en optredens slechts zeer laat op de avond houden omdat de spelers pas dan terugkwamen uit Quenast⁽³⁴⁾. Ook de socialistische kandidaten die

tijdens de gemeenteraadsverkiezingen opkwamen op kartellijsten met de liberalen raakten niet verkozen.

Om het nijpend tekort aan melk op te vangen werd in 1902 door het Volkshuis van Brussel een 'modellhoeve' ingericht met 50 melkkoeien en daarnaast een feestzaal die op 5 oktober 1902 met de nodige 'pump and circumstances' werd ingehuldigd⁽³⁵⁾. Ondanks alle investeringen bleef de melkerij verlies maken. Zelfs Bertrand kon in zijn overzicht van de coöperaties in België uit 1903 niet verhullen dat: "*L'endroit choisi était peu favorable*" en dat het niet al te best ging met de melkerij: "*Mais la laiterie subit encore actuellement les conséquences de ses débuts malheureux, et les coopérateurs n'ont pas encore entièrement confiance dans cette oeuvre pendant très méritoire*"⁽³⁶⁾. Nog vóór de liquidatie van De Goede Boter had Ferdinand Elbers tijdens het landbouwcongres van de BWP in 1903, verklaard dat zijn jarenlange ervaring hem had doen inzien dat de propagandisten meer van het landbouwersleven moesten afweten en dat het oprichten van landbouwcoöperatieven "*weinig onze zaak heeft doen vooruitgaan*"⁽³⁷⁾. Om het tij te doen keren werd in 1907 nog een laatste voorstel gedaan om een graanmolen te bouwen om op die manier extra inkomsten te verkrijgen uit de verkoop van roggemeel. Maar het voorstel werd door het bestuur van het Volkshuis afgewezen: "*De proefneming had echter te lang geduurd, zoodat de bestuursraad van geene nieuwe poging meer horen wilde*"⁽³⁸⁾. In juli dat jaar werd De Goede Boter verkocht aan haar toenmalige beheerder, Allebos, en onafhankelijk van de socialistische beweging wist ze zich te handhaven tot op vandaag, zij het onder de naam NV Olympia⁽³⁹⁾.

In eerste instantie werden de onrendabiliteit van de melkerij en het feit dat Herfelin-

gen te ver van Brussel gelegen was door de socialistische pers als reden voor de liquidatie van De Goede Boter opgegeven. In 1946 schreef Victor Serwy in *La Coopération en Belgique* dat de mislukking vooral toe te schrijven was aan het feit dat de boeren, zelfs diegenen die de melkerij mee hadden opgericht, geen grondstoffen meer durfden te leveren uit vrees voor represailles van de clerus. Zijn conclusie was: "*[...] que telles oeuvres doivent sortir avant tout de l'intérêt, de la volonté des paysans eux-mêmes*"⁽⁴⁰⁾. Het debacle van Herfelingen weerhield het Volkshuis er echter niet van om langs coöperatieve weg verder ondersteuning te bieden aan het socialisme in de landelijke gebieden van het Brusselse arrondissement.

Een tweede poging werd na de Eerste Wereldoorlog ondernomen, met de oprichting van enkele bijhuizen in het kanton Lennik (Vollezele, Tollembeek, Herfelingen, Herne). Men hoopte, in tegenstelling met De Goede Boter, er zich te kunnen enten op de pas opgerichte werkersbonden (Tollembeek, 1913; Herfelingen, 1920; Vollezele, 1920) en de Pajottenlandse mijnwerkers, die zich na de Eerste Wereldoorlog talrijk hadden aangesloten bij de socialistische mijnwerkersbond van Geraardsbergen. Maar na enkele jaren van bescheiden omzet werden de bijhuizen eind jaren '20 één voor één gesloten⁽⁴¹⁾.

Het einde van de propagandagolf

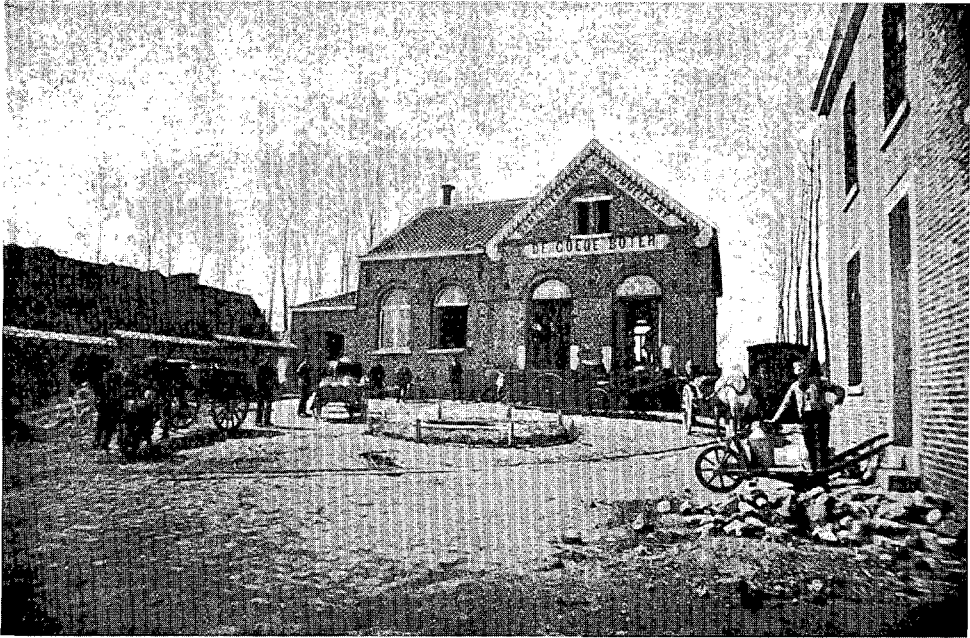
De periode tussen 1897 en 1902 bleef in het teken staan van een doorgedreven propaganda op het platteland. Vooral in de aanloop naar de verkiezingen steeg het aantal meetings exponentieel. Zo werden er tijdens de campagne voor de wetgevende ver-

kiezingen van 1900 niet minder dan 151 meetings georganiseerd in het arrondissement Brussel, waarvan 112 op het platteland en 39 in Brussel en zijn randgemeenten. De toenemende propaganda zorgde er echter voor dat de socialisten steeds meer af te rekenen kregen met anti-socialistische reacties. Daarom besloot de Brusselse federatie om meer de nadruk te leggen op de verspreiding van brochures en pamfletten⁽⁴²⁾. Hiervoor werd, naast de Brusselse werkersbonden, nu ook het personeel van de Brusselse coöperatieve het Volkshuis ingezet, vooral tijdens de winter, wanneer de landbouwers niet ganse dagen op het veld waren. Daarnaast wou men de Vlaamse propaganda een permanent karakter geven door bijvoorbeeld zangers naar buiten te sturen om er socialistische liederen te zingen. Desalniettemin bleven de resultaten op electoraal en organisatorisch vlak achterwege, ook het animo verdween stilstaan en sommige Brusselse groepen hielden zich niet meer aan de afspraken. De wetgevende verkiezingen van 1902 waren de aanleiding voor een laatste serieuze poging om door te breken in de landelijke delen van het arrondissement. Omdat de uitgave van *Le Laboureur* en *De Landbouwer* al in 1897 door de BWP was stopgezet verspreidde de Brusselse federatie in 1901 vijf nummers van *De Ploeg*, een eigen propagandabladd voor de landbouwers, in een oplage van ongeveer 128.000 exemplaren. De verkiezingen van 1902 betekenden wel een doorbraak van de BWP in de semi-geïndustrialiseerde kantons Vilvoorde en Halle met 19% van de stemmen. In de overige volledig landelijke kantons Asse, Lennik en Wolvenstem behaalden de socialisten respectievelijk maar 2,3 en 4% van de stemmen⁽⁴³⁾. De Brusselse socialisten hadden ingezien dat de werving

op het platteland had gefaald en na 1902 zetten ze geen uitgebreide propagandacampagnes meer op het getouw. In plaats daarvan legden ze zich meer en meer toe op de verdere uitbouw van de bestaande socialistische kernen in de Vlaamse rand.

Een dam tegen het socialisme

Eén van de fundamentele oorzaken van het failliet van de socialistische propaganda was het klerikale cordon rond de plattelandsgemeenten. Reeds lang vóór er van propaganda op het platteland sprake was, zetten de katholieken er immers, uit angst voor een uitbreiding van het socialisme buiten de stedelijke kernen, anti-socialistische campagnes op het getouw. Via preekstoel, pers en druksels met niet mis te verstane titels als "*Op wacht! Het Socialisme komt!*" of "*De kanker onzer eeuw*", creëerden ze een vijandbeeld van de socialist die met zijn immorele, anarchistische en collectivistische ideeën een bedreiging vormde voor huisgezin, geloof en eigendom⁽⁴⁴⁾. Dat er duidelijk al een schrikbeeld bestond op het platteland rond Brussel, maken we op uit de reacties op de socialistische betoging voor het Algemeen Stemrecht in 1886 te Brussel. Op weg naar de betoging werden de Gentse socialisten in het station van Dilbeek opgewacht door de lokale burgerwacht: "*Toen onze trein aan de statie van Dilbeek stopte, dreigden wij te bar[s]ten van 't lachen. Wij waren aan het praten, toen wij eensklaps een geweer voor ons venster zagen steken; wij keken er voor en zagen... de burgerwacht van Dilbeek!!! Zij waren met zeven; de zeven heilige sacramenten; de eene op kloefen, de andere met 'nen blauwen kiel, 'nen derde blootshoofds'*"⁽⁴⁵⁾. Ook in Linkebeek had de katholieke baron zijn personeel en enkele lokale boeren bewapend om hem te be-

*De Goede Boter, de eerste socialistische landbouwcoöperatieve
in België (L. Bertrand, Histoire de la Coopération en Belgique)*

schermen en in Sint-Genesius-Rode hadden zo'n 150 boeren "*gewapend met stokken*" de hele dag staan wachten op het gemeenteplein op de komst van de "*wreede socialisten*"⁽⁴⁶⁾. De anti-socialisten kregen in de socialistische pers al vlug de bijnaam van "*stockslagers*". Maar wie denkt dat de socialisten zich gedroegen als martelaars, komt bedrogen uit. Niet voor niets gebeurde het propaganda voeren in colonnes, zoals in de militaire beeldspraak die ze graag hanteerden; en indien nodig verdedigden ze zich dan ook manu militari.

Desondanks bleef het voor de plaatselijke militanten in de meeste dorpen zeer moeilijk om openlijk te militeren, zelfs daar waar socialistische organisaties actief waren. Velen bleven uit angst voor eventuele represailles van hun werkgever of hun omgeving liever in de anonimiteit, wat dan weer de rekrutering van militanten moeilijker maakte. Vanuit sociaal-historisch oogpunt is de aankondiging van een meeting dan ook vaak de enige mogelijkheid om de identiteit te achterhalen van de vroegste socialistische pioniers in een landelijke gemeente, lang vóór er een socialistische vereniging werd opgericht. Een openlijke socialist was vaak een soort outcast die als manasje van alles actief was voor de beweging. Het ronddelen van socialistische druksels, de organisatie van een werkersbond of syndicaat, de propaganda voor de verkiezingen werd gedaan door enkelingen. De totale inzet van lokale figuren kon dan ook enkel gegarandeerd worden wanneer deze financieel onafhankelijk waren, bijvoorbeeld door het uitbaten van een café, of wanneer er door de socialistische arbeidersbeweging een vorm van economische zekerheid kon worden geboden. Het bekendste voorbeeld is dat van Frans Gelders wiens carrière als

padre padrone van de Vilvoordse socialisten pas goed op gang kwam toen hij in 1901 door het Brusselse Volkshuis werd aangeesteld als beheerder van de coöperatieve.

Er moet hier wel worden bijvermeld dat ook in de steden de politieke organisatie van de BWP maar gedragen werd door kleine groepen militanten. Maar daar was wel een infrastructuur, waren er lokalen, en een vast kader van militanten die de werking verzekerden. In een landbouwgemeente ontbrak dit. Het wegvallen van dragende krachten kon het einde betekenen van een werkersbond en het vinden van een lokaal voor een bijeenkomst was niet vanzelfsprekend. Als er geen cafébaas gevonden werd, moest men terugvallen op de woning van een plaatselijke socialist of sympathisant. Er zijn ook gevallen gekend van secretarissen van werkersbonden die het dorp moesten verlaten omdat geen enkele eigenaar de "*chef des socialistes*" als huurder wou hebben. Omdat een lokaal huren vaak onmogelijk was rekende men op de materiële steun van het Volkshuis of van de Prévoyance Sociale voor de aankoop of de bouw van een 'bescheiden' gebouw dat dan kon verhuurd worden aan een vertrouwensman, zoals in Drogenbos en Machelen⁽⁴⁷⁾.

Nu is het anti-socialistische vijandbeeld geen alleenstaand gegeven, het moet gekaderd worden in een brede anti-socialistische actie die erop was gericht de landarbeiders in de boezem van de kerk te houden. Een melkgevende boezem overigens, want de katholieke strategie om haar dominantie op het platteland te behouden bestond voornamelijk in de sterke uitbouw van een netwerk van dienstverlenende landbouworganisaties. Vooral de Boerenbond was een efficiënt wapen in deze strijd en gericht op de economische en sociale noden van de

landbouwers. Ook de socialisten erkenden het emancipatorisch karakter van de katholieke landbouworganisaties in die mate dat ze er - onterecht - vanuit gingen dat de boerenbonden een voorbode waren van het socialistisch succes op het platteland⁽⁴⁸⁾.

Een andere externe factor die ongetwijfeld een rem was op de pogingen van de Brusselse socialisten om door te breken in de Vlaamse rand was het daensisme. Initieel stonden de sociaal-democraten positief ten overstaan van de dissidente christen-democraten en priester Daens, voor wie ze een bijzondere achting hadden omdat hij het aandurfde buiten de traditionele kerkelijke kaders te treden⁽⁴⁹⁾. De herziening van de kieswet in 1899 zorgde zelfs voor een toenadering tussen de christen-democraten en socialisten in Brussel. Dit leidde tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1899 tot een samenwerking met de daensisten, toen priester Daens tijdens een toespraak in het Brusselse Volkshuis een 'wapenstilstand' sloot met de socialisten⁽⁵⁰⁾. Maar tot meer dan het houden van enkele gezamenlijke meetings kwam het niet. De situatie veranderde echter toen Daens besloot om in het arrondissement Brussel op te komen voor de parlamentsverkiezingen van 1900. De Brusselse federatie uitte haar ontgoocheling: "*Qu'il le veuille ou non, il ne peut que diviser les forces démocratiques*"⁽⁵¹⁾. Hoewel het daensisme nooit een echte bedreiging was voor de Brusselse socialisten was er toch enige ongerustheid over de uitgebreide christen-democratische propaganda in de landelijke kantons⁽⁵²⁾. Talrijke meetings in de verschillende buitengemeenten maakten dat Daens, nog voor hij zich kandidaat stelde, al een populair figuur in het arrondissement Brussel was. Zijn interventies ten voordele van de Pajottenlandse hopboeren en de Brus-

selse steenkappers zorgden ervoor dat het daensisme bij deze groepen een stevige achterban verwierf. Ondanks de tegenvallende scores op het arrondissementeel vlak (de daensistische lijst haalde in 1900 het quorum niet en Daens werd pas verkozen in 1902) behaalden de daensisten een respectabel aantal stemmen in de kantons Asse en Lennik waar ze de socialisten verdrongen als derde partij⁽⁵³⁾; juist die kantons die ook door de socialisten werden gevisieerd in hun campagnes op het platteland.

Interne factoren

Met het vermelden van het klerikale cordon rond Brussel als eerste en voornaamste obstakel bij de socialistische pogingen om door te breken op het platteland is de kous nog niet af. In tegenstelling tot andere federaties van de BWP had de Brusselse federatie af te rekenen met een interne rem op de verspreiding van het socialisme, die rechtstreeks het gevolg was van de sociale stratificatie van de Brusselse arbeidersbeweging. De leidende figuren en militanten waren vooral Franstaligen, afkomstig van de stad. De rol van de Vlamingen op het organisatorische niveau van de beweging was tweederangs en het betrof vooral Vlamingen van de tweede generatie. De eerste generatie was immers vooral bezig met het zoeken naar werk en een woonplaats en met het stichten van een gezin, in plaats van met de sociale strijd. Een uitzondering hierop vormde de coöperatieve maatschappij La Maison du Peuple die hoofdzakelijk door Vlaamse arbeiders uit Schaarbeek werd opgericht, met de Gentse coöperatieve Vooruit als voorbeeld⁽⁵⁴⁾. Binnen de Brusselse agglomeratie speelde het taalprobleem am-

per omdat de situatie voor de Vlamingen die er carrière wilden maken duidelijk was: men moest gewoon het Frans beheersen. Maar voor de propaganda in de Vlaamse rand lagen de kaarten enigzins anders. Doordat het gebied eentalig Vlaams was moest de politieke propaganda gevoerd worden door Vlaamse militanten die onder meer werden gerekruteerd via de Vlaamsche Socialistische Bond. Het is daarom ook dat de Brusselse federatie het grootste deel van de propaganda overliet aan de Vlaamse militanten uit de werkersbonden van de Brusselse randgemeenten (Anderlecht, Molenbeek, Ukkel). Door de inspanningen van deze werkersbonden kon de taalbarrière gedeeltelijk worden doorbroken. Anders was het gesteld met de samenstelling van de lijsten voor de wetgevende verkiezingen. Die gebeurde steeds vanuit de Brusselse context met de eigen voormannen op de voorgrond. De Vlaamse propagandisten traden tijdens meetings op als tolk voor de Brusselse kandidaten die de taal van hun potentieel kiespubliek niet konden spreken. Een opmerkelijke journalist van *Het Laatste Nieuws* had wel gelijk toen hij in 1892 schreef dat de Gentse en Brusselse "orateurs" van "den buiten zoveel kennen als een uil van een landkaart". Dat de propagandisten met deze gang van zaken niet waren opgezet blijkt uit een open brief van "Eene groep brusselsche propagandisten die elken Zondag den buiten afloopen" die verscheen in de *Vóoruít* van 18 februari 1900⁽⁵⁵⁾. Naar aanleiding van de poll voor de wetgevende verkiezingen van dat jaar wilden de propagandisten de Brusselse federatie erop wijzen dat het landelijke gedeelte van het arrondissement Brussel "door en door" Vlaams was en dat de keuze voor 'Nederlands-onkundige' kandidaten enkel in de kaart speelde van de tegenstrevers: "En wij

zouden daar staan koekeloeren met onze Vlaamsch-onkundige kandidaten, hoe talentvol ook deze mogen zijn!" Dat deze demarche enig resultaat had bleek twee maand later tijdens een meeting in Asse waar Emile Vandervelde zijn excuses aanbood voor het feit dat hij geen Vlaams sprak: "*Le citoyen Vandervelde exprime les regrets de ne pouvoir parler en flamand. Il est cependant dit-il, de famille flamande, si mes parents ne me l'ont pas appris, c'est parce que, suivant en coin l'exemple des bourgeois, on laissait cette langue pour les ouvriers*"⁽⁵⁶⁾. Deze eenmalige spijtbetuiging van Vandervelde veranderde echter niets aan het onvermogen van de Brusselse federatie om zich aan te passen aan de noden van de Vlaamse buitenlieden. De beproefde tactiek van de Brusselse BWP was om een zogenaamde landbouwkandidaat op de lijst te plaatsen die haar landbouwdiscours moest rechtvaardigen. Voor de wetgevende verkiezingen van 1894 werd Jean-Louis Van Tricht, een pachter die als gemeenteraadslid voor de progressisten zettele in Steenokkerzeel, als landbouwkandidaat op de kartellijst geplaatst. Voor de verkiezingen van 1896 werd Julien Huygens, een landbouwer uit Sint-Katharina-Lombeek, die als kandidaat-gemeenteraadslid voor de BWP in 1895 tweehonderd stemmen had behaald, bereid gevonden op te treden als kandidaat. Electoraal gezien hadden deze kandidaten natuurlijk geen enkele waarde, hun aanwezigheid was enkel symbolisch en propagandistisch bedoeld. Hun rol was na de verkiezingen dan ook direct afgelopen. Het laatste wat men van Huygens, de eerste landbouwkandidaat van de Brusselse federatie vernam was zijn overlijden in 1900, volgens *Le Peuple*, "in ellende" als "slachtoffer van de klerikalen"⁽⁵⁷⁾.

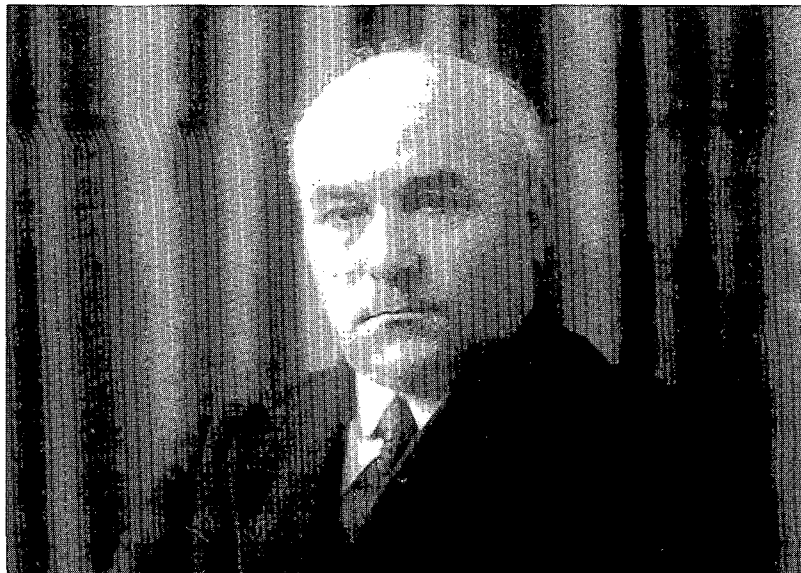
Pas in 1901 voelde de Brusselse federatie de noodzaak om volwaardige Vlaamse kan-

didaten-volksvertegenwoordigers naar voor te schuiven. Het was Ferdinand Elbers, de secretaris van de federatie, die tijdens het jaaroverzicht van 1901 de kat de bel aanbod: "Gezellen, denkt gij niet dat een vlaamsche volksvertegenwoordiger zich opdringt, in ons arrondissement, die samengesteld is uit 125 gemeenten, waarvan er 112 uitsluitelijk vlaamsch zijn. Wij vragen niet dat deze kwestie onmiddellijk wordt besproken, zij zal het zijn in de toekomstige Partijvergadering, maar wij denken onzen plicht te volbrengen, door u te melden dat men op den buiten vraagt een vlaamsche volksvertegenwoordiger te benoemen en de Federatie zou heel wijs handelen indien zij in de toekomst een volksvertegenwoordiger koos die de taal der buitenlieden van het arrondissement Brussel schreef en sprak"⁽⁵⁸⁾. Omdat er binnen het arrondissement geen enkele lokale figuur sterk genoeg was om op te treden als kandidaat-volksvertegenwoordiger kwam er ruimte voor (jonge) ambitieuze krachten uit andere gewesten. In de tweede helft van de jaren '90 was Camille Huysmans al overgekomen uit Ieper en in 1902 werd Leo Meysmans van Tienen naar Brussel gehaald om er propaganda te voeren en te figureren als Vlaamse kandidaat op de lijst van de Brusselse BWP voor de kamerverkiezingen. Met Huysmans en Meysmans kwam er een versnelling in de propaganda van de Brusselse federatie bij de Vlamingen in de rand; zij het niet op kwantitatief gebied, want zowel Meysmans als Huysmans voerden enkel actief campagne tijdens electorale periodes. Maar op kwalitatief gebied drukten ze duidelijk hun stempel. Niet enkel hadden Vlaamse werkersbonden hun 'eigen' Vlaamse voormannen (Huysmans kreeg al vlug de bijnaam "*onze Vlaamsche kampioen*"), beiden namen ook het initiatief om de *Gazet van Brussel* uit te geven, een weekblad voor de Vlamingen van het arrondissement.

Op 12 december 1903 verscheen het eerste nummer van de *Gazet van Brussel* die zichzelf voorstelde als een "*Gazet voor alleman*" met "*nette prenten en illustraties*"⁽⁵⁹⁾. Het gros van het nieuws kwam uit de gemeenten rond Brussel en uit het Vilvoordse. Voor de berichtgeving uit de andere delen van het arrondissement steunde *De Gazet* op lokale correspondenten. In het begin liep alles vrij goed maar na enkele maanden publiceerde Huysmans een vlijmscherp edito waarin hij de correspondenten uit de Vlaamse gemeenten hun "*slabakkerij*" verweet, en hun berichten vol "*procesaanklokkende*" scheldtirades aan de tegenstanders⁽⁶⁰⁾. De werkersbond van Zaventem loste dit probleem op door in 1906 een Perscomiteit op te richten dat bestond uit een vijftal "*geschikte en verstandige*" leden die een "*deftig copij*" konden opstellen⁽⁶¹⁾. Hoe dan ook, de *Gazet van Brussel* sloeg enkel aan bij de Vlamingen in de Brusselse agglomeratie en in 1913 deden enkele processen haar de das om⁽⁶²⁾. Op lokaal vlak kon enkel de *Vilvoordsche Demokraat*, die in 1902 werd opgericht met de steun van de Mechelse socialisten, zich na de Eerste Wereldoorlog ontwikkelen tot het voornaamste socialistische orgaan voor de Vlamingen in het arrondissement.

Pas met de verkiezingen van 1906 verschenen de eerste kandidaten afkomstig uit de Vlaamse kantons op de kieslijst van de Brusselse BWP, maar de samenstelling ervan bleef in handen van de Brusselaars. Het gevolg was dat socialistische kernen zoals Halle, Zaventem en Vilvoorde, zich onafhankelijk begonnen te ontwikkelen onder leiding van lokale machtsfiguren die heel de beweging belichaamden, zoals bijvoorbeeld Frans Gelders sr. in Vilvoorde.

De latente discriminatie van Vlaamse man-

*Frans Gelders
sr., socialistisch
voorman van
Vilvoorde*

datarissen bleef binnen de Brusselse federatie voor onderhuidse spanningen zorgen. In 1939 schreef de toenmalige secretaris van de Brusselse federatie, Albert Bytebier, in het socialistisch maandblad *Leiding* een bijdrage over de nefaste gevolgen van de "taalproblematiek" voor de socialistische propaganda in het arrondissement Brussel: "Men spreekt dikwijls van het onbegrip, dat er heerscht bij sommige Walen en Brusselaars tenoverstaan van het Vlaamsche vraagstuk. Dergelijk onbegrip schuilt voorzeker ook bij sommige onzer Brusselsche partijgenooten. Doch een gesteldheid die noodlottig is voor de verdere verspreiding van de socialistische gedachten op den Vlaamschen buiten van het arrondissement Brussel is veeleer de onverschilligheid van sommige Brusselsche vooraanstaanden tegenover dit deel van hun arrondissement"⁽⁶³⁾. De opsplitsing van de Brusselse federatie met de oprichting van de Rode Leeuwen in 1968 was niet zo zeer een resultante van de communautaire ontwikkelingen tijdens de jaren '60 als wel een onvermijdelijk einde van de ongelijke verhoudingen tussen Franstalige en Vlaam-

se socialisten binnen de Brusselse federatie. De electorale nederlaag van 1965 en de doorbraak van francofone figuren aan de top van de Brusselse BSP dienden slechts als ontsteking van een kruitvat van onderlinge spanningen die al vóór de Eerste Wereldoorlog aanwezig waren.

"Tous les dimanches soyons à la campagne!"

Alle intentieverklaringen en campagnes van de Brusselse federatie geven ons nog geen overzicht van wat er zich daadwerkelijk op het terrein afspeelde. Een analyse echter van een 900 socialistische meetings in de Vlaamse kantons van het Brusselse arrondissement in de periode van 1885 tot 1914⁽⁶⁴⁾ gaf ons een zeer verhelderend beeld van de geografische spreiding, de frequentie en de strategie waarmee de Brusselse socialisten campagne voerden op het platteland. Wanneer we de meetings geografisch uitte-

kenen valt onmiddellijk een 'tentaculair' patroon op. Met de Brusselse agglomeratie als uitvalsbasis concentreerden de meetings zich in de Zennevallei en het noorden van het arrondissement om dan verder uit te lopen langs de spoorweglijnen. Hoe verder van het epicentrum Brussel verwijderd, hoe minder meetings er werden gehouden. Een eerste conclusie moet ongetwijfeld zijn dat de werkelijke 'rode tentakels' van de stad naar het platteland de spoorwegen waren.

Sinds de invoering van goedkope treinabonnementen op het einde van de negentiende eeuw was er op het platteland een grote groep van industriearbeiders ontstaan die gingen werken in de steden of de industriële bekkens van Luik en Henegouwen. De studie *Les Abonnements d'ouvriers sur les lignes de chemins de fer belges et leurs effets sociaux*, van de Brusselse socioloog Ernest Mahaim uit 1910 stelt ons in staat om, zij het voor een beperkte periode, een reconstructie te maken van de geografische en sectorale differentiëring van de pendelbewegingen in de Vlaamse rand rond Brussel⁽⁶⁵⁾. Brussel was de belangrijkste aantrekkingspool. De pendelarbeiders kwamen vanuit heel het arrondissement, maar in globale cijfers leverde de Zennevallei veruit het grootste aantal pendelaars naar Brussel, een evolutie die zich voltrok tijdens de eeuwwisseling. In 1896 bijvoorbeeld vertrokken vanuit het station van Halle 'slechts' 197 arbeiders, grotere contingents kwamen onder meer vanuit Vilvoorde (378) en Sint-Genesius-Rode (330), twaalf jaar later leverde de streek van Halle veruit het grootste aantal arbeiders voor Brussel. Daarnaast pendelde er een groep naar Tubize (Tubek) in Henegouwen om er te gaan werken in de kunstzijdefabrieken. We schrijven met opzet 'de streek'

want het is niet zo dat al de pendelaars die bijvoorbeeld de trein namen in Halle, daar woonachtig waren. Soms kwamen ze van een hele eind verder en hadden ze al een lange voettocht, fiets- of tramrit achter de rug. Voor Mahaim was een station een "*aire de drainage*" voor de arbeiders. In het arrondissement was enkel Vilvoorde, naast de Brusselse agglomeratie, een aantrekkingspool voor pendelarbeiders, voornamelijk afkomstig uit de omringende gemeenten (Weerde, Epepegem, Zaventem), het Mechelse en de Denderstreek. In het zuidwesten van Brabant, het Pajottenland, pendelde dagelijks een zeer groot contingent mijnwerkers vanuit de stations van Tollembeek, Galmaarden en Herne naar de steenkoolbekkens van Het Centrum, samen met een kleinere groep steenkappers die naar de steengroeven van Quenast gingen.

Binnen de BWP en vooral dan in de Brusselse federatie, verwachtte men veel van deze grote groep pendelaars die gezien werden als een soort van derde colonne die het socialisme zou importeren op het platteland: "*Les trains ouvriers qui amènent dans les grands villes les travailleurs des campagnes est le meilleur système de propagande, car le soir, ils reviennent chez eux avec les ferments des idées socialistes*"⁽⁶⁶⁾. Vooral Vandervelde had al zijn hoop gezet op de 'werkliedentreinen', in die mate zelfs dat hij minister Vandepereboom, verantwoordelijk voor de spoorwegen, bejubelde als "*le premier propagandiste socialiste*"⁽⁶⁷⁾. De socialistische militanten reisden mee op de treinen en aan de stations werden massaal brochures en dagbladen uitgedeeld. Het belang van de spoorwegen is ook op te maken uit de organisatie van de meetings vanuit Brussel. Bij aankondigingen van meetings in de pers werd steeds het treinstation vermeld waar de Brusselse militanten zich moesten

verzamelen. Naast de kerk of het café, waar de pendelarbeiders tijdens de week samenkwamen, was ook de treinhalte de uitgelezen plaats om een meeting te houden. Het socialistische geloof in de trein als beste propagandamiddel was wat overtrokken. Het is natuurlijk zo dat de communicatie met arbeiders vlotter verliep op de trein en aan de stations dan tijdens een meeting op het platteland, waar de kans reëel was dat ze onthaald werden met stenen. Maar de omgekeerde redenering, dat arbeiders door de pendelarbeid uit de klauwen van het socialisme werden gehouden, lijkt ons meer plausibel. De abonnementen zorgden er immers voor dat deze steeds terugkeerden naar hun 'stede' waar ze verbonden bleven met hun traditionele leefpatroon. Daarbij kwam dat veel pendelarbeiders hun job in de industrie combineerden met een klein landbouwbedrijf. Hierdoor bleven ze mentaal boeren, gehecht aan de traditionele structuren en verhoudingen op het platteland. Beide factoren worden aangehaald in een monografie van Emile Vandervelde en Edmond Doms over de streek ten westen van Brussel, binnen de driehoek Ninove-Edingen-Brussel. De combinatie van een job in de industrie en landbouw was er courant: "*Néanmoins, l'ancienne mentalité, conservatrice et individualiste, des cultivateurs est très loin d'avoir disparu*"⁽⁶⁸⁾.

De soldaten van het eerste uur

Wanneer we de meetings op een tijdas plaatsen komen we tot de opvallende vaststelling dat de propaganda vanuit Brussel zich tussen 1885 en 1914 hoofdzakelijk concentreerde rond de wetgevende verkiezingen (1906, 1910 en 1912). Voor de gemeente-

raadsverkiezingen was er beduidend minder aandacht, hoewel het verwerven van lokale mandaten een belangrijke hefboom kon zijn voor de inplanting van het socialisme. Een verklaring hiervoor is dat de belangrijkste propagandisten dan druk bezig waren met het voeren van propaganda in hun eigen gemeente. Op het politieke toneel en in alle discours over de verovering van het platteland mochten grote namen als Vandervelde, Bertrand, Huysmans en Meysmans dan wel op het voorplan staan, de meetings tonen duidelijk aan dat hun aanwezigheid op het terrein beperkt bleef tot periodes van politieke en sociale hoogspanning. Vooral wanneer er stemmen moesten gewonnen worden, gingen ze mee op propagandatochten en naar meetings, om hun eigen electorale ambities waar te maken. Het echte veldwerk, namelijk de bestendige propaganda, werd overgelaten aan de werkersbonden uit de randgemeenten. Het waren de leidende figuren - hoofdzakelijk Vlamingen - van deze werkersbonden die de stuwende kracht achter de propaganda waren. Dat ze op het terrein enige impact hadden blijkt bijvoorbeeld uit de poll voor de wetgevende verkiezingen van 1896. In de Vlaamse afdelingen waar werd gestemd (Buizingen, Huizingen, Halle, Linkebeek, Zaventem, Vilvoorde) kregen, naast de verkozen kandidaten, ook de propagandisten uit de voorsteden van Brussel veel stemmen⁽⁶⁹⁾. Louter afgaand op het aantal meetings waarop ze spraken mag de titel van 'mister meeting' voor de Vlaamse rand ongetwijfeld worden toegekend aan Karel Dausi en Ferdinand Elbers. Beiden zijn archetypes van het Vlaamse middenkader binnen de Brusselse federatie die zowel in de partij, de vakbond, de coöperatie als de mutualiteit functies bekleedden.

Een pleidooi voor lokale geschiedschrijving

Deze bijdrage wil de aandacht vestigen op het belang van lokaal onderzoek. Verschillende onderzoeksdomeinen kunnen, geplaatst binnen een ander dan het traditioneel geografisch kader, een nieuw of meer genuanceerd licht werpen op de ontwikkeling van de (socialistische) arbeidersbeweging. Zoals bijvoorbeeld de politieke strategieën die werkersbonden ontwikkelden binnen de context van een dorpsgemeenschap waarbij personele factoren vaak de doorslag gaven. Of het gegeven dat eenmaal een werkersbond of syndicaat met veel vallen en opstaan was opgericht, deze maar kon overleven door de macht van het getal. Het beperkt aantal aangeslotenen of de enkelingen die zich verkiesbaar stelden tijdens gemeenteraadsverkiezingen was niet voldoende. De socialistische arbeidersbeweging moest zich ook sociaal integreren in de (dorps)gemeenschap. Een vaak onderschat onderdeel van dit integratieproces zijn de feesten en vieringen en de culturele en sportverenigingen. Een empirische analyse van de socialistische arbeidersbeweging binnen kleine entiteiten kan de impact ervan op de dorpsgemeenschap aan het licht brengen.

Het is een uitdaging in de historiografie van de socialistische arbeidersbeweging om de onderzoeksgrenzen anders te definiëren. Zoals in deze microstudie, die de lokale eigenheid van de arbeidersbeweging in de verf zet.

- (1) E. VANDERVELDE, *Les Villes Tentaculaires*, Paris: Georges Bellais, 1899, p. 30-31. Uittreksels en een bespreking van dit referaat zijn verschenen in *Le Peuple*, 18.01.1899 en 19.01.1899.
- (2) Voor een historisch overzicht van de Brusselse federatie van de BWP zie: R. ABS, *Histoire des Fédérations: Bruxelles*, Bruxelles: PAC/IEV, 1985. Mémoire Ouvrière 2; H. DIERICKX, *De federatie Brussel in de Belgische Werliedenpartij*, Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling, 1969; M. DENECKERE, *Bijdrage tot studie van de Brusselse federatie van de BWP (1885-1914)*, Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling, 1976; T. SAELMACKERS, *Enkele aspecten van de Brusselse BWP-Federatie tijdens het interbellum*, Brussel: VUB, licentiaatsverhandeling, 1988.
- (3) SAB, *Police Inventaire*, 24/1, 176.X.2; ARAB, *Parket Generaal*, 500, 222/26. [Brief samenstelling BWP-federatie Brussel].
- (4) *Vooruit*, 05.09.1885.
- (5) *Vooruit*, 16.03.1886.
- (6) *Le Peuple*, 14.01.1887.
- (7) *Vooruit*, 23.12.1891.
- (8) *Vooruit*, 18.12.1891.
- (9) *Vooruit*, 18.02.1896.
- (10) *Vooruit*, 06.06.1893.
- (11) *Vooruit*, 16.06.1893.
- (12) *Vooruit*, 06.03.1896; *Le Peuple*, 05.03.1896.
- (13) *Vooruit*, 23.01.1896.
- (14) *Le Peuple*, 06.06.1896.
- (15) *Le Peuple*, 15.02.1896.
- (16) Voor een gedegen overzicht van de socialistische landbouwpolitiek en -propaganda zie: J. CRAEYBECKX, De agrarische depressie van het einde der XIXe eeuw en de politieke strijd om de boeren. In: *Belgisch Tijdschrift voor de Nieuwste Geschiedenis*, 1973, pp. 191-230 en 1974, pp. 181-225; L. VAN MOLLE, *Katholieken en Landbouw, Landbouwpolitiek in België 1884-1914*, Leuven: Universitaire Pers, 1989, pp. 117-126 en 195-201.
- (17) *Le Peuple*, 23.07.1896.
- (18) *Le Peuple*, 17.08.1892.
- (19) Belgische Werliedenpartij, *Beknopt verslag van het XIIIe jaarlijksch congres in Vooruit te Gent, 18 en 19 april 1897*, Brussel: Brismée, 1897, p. 14.
- (20) *Le Peuple*, 07.08.1897.
- (21) *Vooruit*, 11.08.1897.
- (22) *Le Peuple*, 18.10.1898.
- (23) *Le Peuple*, 12.10.1896.
- (24) *Le Peuple*, 08.02.1897.
- (25) *Le Peuple*, 11.07.1898.

- (26) ZEO, Bulletin coopératif. Les associations coopératives agricoles (Suite). Dans: *L'Avenir Social*, 5(1900), p. 288.
- (27) *Vooruit*, 02.09.1897, 26.03.1898.
- (28) *Le Peuple*, 26.03.1898
- (29) E. VANDERVELDE, *Essais sur la question agraire en Belgique*, Paris: Ed. du Mouvement Socialiste, 1902, pp. 156-157.
- (30) *Le Peuple*, 16.10.1898.
- (31) *Le Peuple*, 18.05.1899.
- (32) *Le Peuple*, 09.08.1898, 16.08.1899.
- (33) *Gazet van Brussel*, 06.02.1904.
- (34) *Gazet van Brussel*, 09.01.1904.
- (35) *Vooruit*, 01.10.1902.
- (36) L. BERTRAND, *Histoire de La Coopération en Belgique*, Bruxelles: Dechenne & Cie, 1903, p. 339.
- (37) *Vooruit*, 23.12.1903.
- (38) *La Maison du Peuple société coopérative ouvrière de Bruxelles, Bulletin semestriel*, XIII, octobre 1907, 26, p. 8.
- (39) Met dank aan de huidige zaakvoerder van de melkerij Olympia voor het verstrekken van deze informatie.
- (40) V. SERWY, *La Coopération en Belgique. II. La formation de la coopération 1880-1914 (Suite et fin)*, Bruxelles: Les propagateurs de la coopération, 1946, p. 333.
- (41) Amsab, Febecoop, *Bilans van La Maison du Peuple*, 1924 tot en met 1940.
- (42) *Vooruit*, 30.03.1898.
- (43) *Gazet van Brussel*, 02.12.1905.
- (44) B. DE NIL, Het sublieme onderscheid tussen naturalisme en "geslachtsdeelrealisme". De Vlaamse sociaal-democratie en seksualiteit in de roman voor 1914. In: D. DE WEERDT (ed.), *Begeerte heeft ons aangeraakt, socialisten, sekse en seksualiteit*, Gent: Amsab-Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, 1999, pp. 419-441.
- (45) *Vooruit*, 14-15.04.1886.
- (46) *Vooruit*, 18.07.1886.
- (47) Parti Ouvrier belge, *Rapports des secrétaires de la Fédération bruxelloise, Exercices 1912-1913*, Bruxelles: Lucifer, 1914, p. 13.
- (48) Zie bijvoorbeeld: *Le Peuple*, 08.02.1897.
- (49) F.-J. VERDOODT, *Hector Planquart, De Daensistische beweging en het Planquartisme*, Gent, RIJG, licentiaatsverhandeling, 1979, p. 146. Na de dood van A. Daens laten de socialisten elke sympathie voor de daensisten vallen.
- (50) *Le Peuple*, 13.05.1899, 02.07.1899.
- (51) *Le Peuple*, 18.05.1900.
- (52) *Le Peuple*, 13.05.1899.
- (53) F. VANHEMELRYCK, *Het Daensisme in het arrondissement Brussel*, Brussel: Economische Hogeschool Sint-Aloysius, 1979, Eclectica, VIII, 3-4.
- (54) J.-P. MAHOUX, J. PUISSANT, Les milieux familiaux et sociaux dans leur contexte bruxellois. In: *Cahiers Marxistes*, (oct.-nov. 1999)213, pp. 40-41. Thema-nummer: *Albert Marteaux 1886-1949*.
- (55) *Vooruit*, 18.02.1900.
- (56) *Le Peuple*, 22.05.1900.
- (57) *Vooruit*, 05.04.1901.
- (58) Belgische Werkliedenpartij. Brusselse Federatie. *Jaarlijks verslag van het dienstjaar 1901*, Bruxelles: Brismée, 1902, p. 16-17.
- (59) *Gazet van Brussel*, 12.12.1903.
- (60) *Gazet van Brussel*, 20.07.1904.
- (61) *Vooruit*, 04.01.1906; *Gazet van Brussel*, 06.01.1906.
- (62) Op het moment dat de *Gazet van Brussel* ophield te verschijnen liepen er nog drie processen wegens laster en eerroof. De Brusselse federatie vond het moreel onverantwoord om nog op te draaien voor de proceskosten. Parti Ouvrier Belge, *Rapports des secrétaires de la Fédération bruxelloise, Exercices 1912-1913*, Bruxelles: Lucifer, 1914, pp. 5 en 10.
- (63) A. BYTEBIER, Het Brusselsche. In: *Leiding*, (Januari 1939)1, pp. 15.
- (64) We weerhielden uit de dagbladen *Vooruit* (1884-1914) en *Le Peuple* (1886-1900) alle aangekondigde meetings en voerden deze in een geautomatiseerde databank (Access) in met als velden: jaar, maand, volledige datum, plaats, sprekers, omschrijving (waar de meeting werd gehouden, thema's en opmerkingen) en bron.
- (65) E. MAHAIM, *Les Abonnements d'ouvriers sur les lignes de chemins de fer belges et leurs effets sociaux*, Bruxelles: Misch & Thron, 1910, Institut Solvay, Travaux de l'Institut de Sociologie, Fascicule 11 des Notes et Mémoires.
- (66) *Le Peuple*, 22.05.1900.
- (67) E. MAHAIM, *Les Abonnements d'ouvriers [...]*, p. 201.
- (68) E. VANDERVELDE, E. DOMS, *Au pays des fraises, Etude monographique*, Bruxelles: Lamartin, 1924, p. 27, Académie royale de Belgique, Mémoires T. XVIII, fasc. 8.
- (69) *Le Peuple*, 28.05.1896.